

ВОЛОДИМИР ШАЯН

**ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ
ВІРИ**

1972

ЛОНДОН

ТОРОНТО

ВОЛОДИМИР ШАЯН
**ПРОБЛЕМА
УКРАЇНСЬКОЇ
ВІРИ**

INSTITUTE OF WOLHODYMYR SHAYAN
Toronto, Canada

Vol. No. 3. Series: Ideological and Philosophical
Foundations

WOLHODYMYR

THE PROBLEM OF THE UKRAINIAN
RELIGION

A historiosophical essay from the cycle
THE FOUNDATIONS

(Third Edition)

1972

LONDON

TORONTO

ІНСТИТУТ ВОЛОДИМИРА ШАЯНА

(Реєстрована Корпорація)
Торонто, Канада

Видання ч. 3
Серія: Ідейно-філософські основи

ВОЛОДИМИР

**ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ
ВІРИ**

Історіософічний есей із циклу
ОСНОВИ

(Третє видання)

1972

ЛОНДОН

ОНТАРІО

**З друкарні Української Видавничої Спілки в Лондоні.
Printed by Ukrainian Publishers Ltd.,
200 Liverpool Road, London, N1 1LF. Tel.: 01-607 6266/7.**

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ВІРИ

Історія України, як вона зачинається у хроніках християнських літописців, відбиває маленьку і тільки пізню частину справжньої і старовинної історії України. Ні один історик не має сьогодні про це сумніву. Зачинати історію України від християнізму і декількох князів перед Володимиром, було б сьогодні неграмотністю історика як ученого.

Вже само «Слово про похід Ігоря» засвідчує ще в дванадцятому столітті, що була пам'ять і школа старої історії в лицарських і письменницьких кругах про часи Бусові, про часи готських дів над Руським Морем, про невідомі нам перемоги над Шаруканем, про цілі епохи названі там «віками», про «семий вік Трояна» — (а де ж шість перших? —) — словом, була ціла величава історія, яку пробують учені відтворити із археологічних дослідів, із могил і черепків, чи з розсіяних згадок у творах істориків інших народів.

Мусимо ствердити основний факт, що вся наша старинна історія пропала разом із приходом християнізму. Залишилися її дрібні сліди в самих хроніках християнських монахів, які для слави династії княжого роду не могли не згадувати про їх предків, що княжили перед Володимиром на імперському престолі Києва.

Отже на переломі цієї старинної і нової доби стричаємося з дивним фактом зміни віри. Великий Князь Володимир покидає слов'янсько-українську

віру своїх предків і приймає віру християнську. За допомогою привезених чужих священників і державного апарату поширює християнізм головно примусом і робить його державною вірою. Слід вже в цьому вступі ствердити, що цей накинений згори християнізм зміг утриматися тільки завдяки своєрідній формі витвореного народом двоєвір'я, яке утрималося до сьогодні при постійній боротьбі, витискані чи затискані з боку християнської церкви та її апарату проти елементів і залишків староукраїнської віри. Висвітлення цієї боротьби мусить стати предметом окремих дослідів.

Всі історики погоджуються з тим, що цей факт зміни віри серед пануючої верстви України мав проломове значення в її історії. Очевидно. Якщо історія є розвитком ідей, тоді зміна віри, відкинення одних ідей, а прийняття других, є найважливішою подією, яка тільки в історії можлива. Такий момент визначає шлях і формує історію народу на довгі сотки літ.

Історія людства є у своїй найглибшій сутності історією розвитку думки і віри.

Що таке віра народу?

У вірі народу знаходять свій вияв найвищі розв'язані ідеали народу. Формуючи свою віру, народ формує своє відношення до Бога, до світу, до людей, до себе самого.

Віра народу є виразом його духового розвитку. В її вияві складаєся нарід іспит із того, як високо піднявся він у розумінні Бога і світу.

У вірі закріплюєся нарід свій образ Бога, тобто спосіб, як він його розуміє і бачить.

На певному ступені розвитку бачать народи Бога (чи теж Богів) антропоморфічно, себто уявляють собі його як наділеного цілою низкою людських прикмет.

Нарід із нахилами до жорстокостей, з прагненнями підбивати, винищувати та упокорювати інші на-

роди, буде уявляти собі Бога, як жорстокого тирана, як людину наділену »абсолютною« владою. Впавши такому тиранові до ніг, зовсім не можна бути певним його ласки. Він може копнути тебе ногою. Бог у такому уявленні гнівається, пиниться зо злости, »розливає чашу свого гніву«, жалує своїх вчинків, складає договори з народом, відпочиває змучений, тощо. Своє прагнення рабунку і морду та винищування інших народів такий нарід проголосить як накази свого Бога. Цей »Бог« наказує йому вирізувати мечем усіх мужчин із кожного здобутого міста і дозволяє насилувати взяті до неволі жінки.

Словом свого злого диявола, втіленого в своїй душі, такий нарід піднесе на Божий престіл і буде почитати його як »Бога«.

Його віра буде виразом його спроможности або неспроможности зрозуміти Бога.

Інші народи уявляють собі своїх Богів як найкращих, ідеальних людей, наділених знову ж таки прикметами їх національного характеру. У своїх Богах плекають вони ідеали своєї людськості. Їх Бог це найкращий Чоловік, якого годні собі уявити. Це їх ідеал людини, втілення національного розвоєного ідеалу.

В такому змислі можна сказати, що народи творять собі Богів на образ свій і подобу, себто в своєму образі Бога дають вираз своїм найвищим уявленням про свої власні розвоєні ідеали.

Правдивого, незбагненого Бога Богів пізнають вони тільки в якомусь частинному аспекті, в якомусь частинному його прояві, або — ще гірше — почитають тільки демонічну, чи злос'явну сторінку проявів вселенної, як ми це бачили на прикладі Бога-тирана, який наказує вирізувати мечем кожного мужчину в здобутім городі.

Так само закони релігійної етики відповідають ступеневі морального розвитку даного народу. Є

такі релігії, які наказують людям, як найвище їх щастя, на почуттєво-сексуальне життя. Вірним наказується шукати таких розкошів у житті, як релігійне завдання. Ясне, що такий нарід нічого великого в історії не міг зробити. Такої мети він зрештою зовсім не знає, бо найвищою його ціллю є заспокоєння грубих сексуальних пристрастей. Велика кількість демонів, якими такий нарід заселює світ, є проєкцією тих самих демонів, що існують в його низьких інстинктах, гонах, злобах, скривленнях, злочинності, тощо.

Словом віра народу дає нам уявлення про його духове життя. Вона є його виявом і рівночасно найвищим завершенням.

По вірі народу можна пізнати найглибше душу і характер народу.

Не треба нічого доброго сподіватися від народу, якого віра наказує йому вирізувати мечем усіх мешканців міста і таким чином здобувати цілий світ. Було б смішно вижидати від таких різунів спасення, — це значить нагадувати риб, що повірили в «спасительство» чаплі.

Будете мірити вартість народу по вартості його віри.

У вірі проявляються теж найвищі всесвітні завдання народу, його місія, наскільки він собі її усвідомлює і розуміє.

Віра це найвища цінність народу.

Нарід, який не слухає своїх пророків, гине.

Нарід, який покидає свою віру, покидає свою душу, свої ідеали. Іде на службу чужим Богам. Там може бути тільки рабом або прислужником.

Такий нарід зрікається своєї духової самостійності. Визнає себе меншевартісним. І це почуття меншевартості перед чужою культурою і чужим духом буде його прокляттям. Такий нарід може за-

гинути на бездоріжжях своїх блукань, на яких він карається, покинувши свою віру.

Буде шукати захисту і спасення в чужих Богів так довго, аж поки не зрозуміє, що своє спасення зможе він знайти тільки у власній вірі.

Буде терпіти від зради, від розбиття й від розколів. В різних таборах, за різні ідеали, за різних Богів, будуть різатися сини одного Батька. Таку трагедію змальовує Яновський у повісті «Чотири шаблі».

Буде він наслідувати аж до смішності всяке зло і всяку погань світу.

Аж скажуть йому лжепророки:

»Ваш Бог — це Вовк, який пожирає ягнят. Почитайте Вовка, старайтеся бути вовками і служіть »Вовкові!«.

На такі бездоріжжя заїде нарід, який затратив свою віру. Не буде знати, що зле, а що добре. Буде вічно хитатися і не буде в ньому єдності. Ніщо не буде для нього тривалим авторитетом.

Не буде він цінити власних великих мужів і власних великих досягнень тому, що кожную цінність буде мірити чужою мірою. Великим буде тільки те, що є в чужинців. Власних цінностей він не зрозуміє і не оцінить.

Його провідникам, хочби найбільшим буде бракувати авторитету віри. Муситимуть шукати цього авторитету серед чужинців. Білий Цар засліпить нарід блиском православ'я, авторитетом єдиного його оборонця. Правдивий Володар Народу буде маленьким в очах народу без віри. Нарід не зуміє і не зможе його пошанувати.

Чим більші цінності загубив такий нарід, тим більше буде його розгублення і приниження.

На довгому шляху блукань міг він нераз загинути. Якщо не загинув, то це знак, що зберіг своє »Я« в якійсь закутині своєї душі. Останки своєї віри збе-

рігав в останках форм і звичаїв і вони вистарчили, щоб відчув він свою окремішність, щоб зберіг себе як окремих нарід. Останки його власної віри зберегли його перед смертю. Хто затратив в душі останки цієї віри, відпав від народу. Цілими століттями зраджували його провідні верстви, — якраз ті, що пішли на службу чужим Богам, що затратили у своїй душі почуття духовної окремішности. З другого боку якраз ті, що зберегли це почуття, змогли піднятися на героїчні висоти оборони цінностей народу, хоч навіть не повністю усвідомлених.

Народність збереглася у найвідсталішій верстві народу, у гуцавині простолюддя. Там відкриють цю народність ті, які зачали прозрівати, і відтоді зачнеться процес самоусвідомленого відродження народу.

Дивно, дивно!

Цю наявно зловіщу і злеякісну подію заперечення віри прадідів усі історики християнської школи оцінюють як щось додатне. Що більше, вони твердять, що культура України зачинається цією нещасною датою 988 р.

Чи справді?

Що втратив нарід із своєю вірою?

Він утратив найбільшу свою цінність, свою героїчну літературу, а враз із нею свої героїчні ідеали.

своє усвідомлення окремішности,
свій відмінний і єдиний шлях власного розвитку,
найглибшу основу, джерело власної культури.

Чи можна втратити більше?

Але впевняють історики, що українська культура зачинається із прийняття християнізму. Розважно!

Якби наслідком якихось історичних катаклізмів, або виїмкового дикунства з цілої пребагатої грецької культури залишилася тільки одна якась величава статуя, напр. Аполлон Бельведерський, тоді

цю статую розцінювали б як невольничче-реалістичну у відношенні до людського тіла. Сказали б: статуя замало zdeформована, в автора брак уяви і творчої інвенції. Або назвали б цю статую замало веристичною і млявою, без виразу, без справжньої сили пристрастей, без масиву й могутности людського м'яса і т. д. Однак ніхто не посмів би сказати, що ця статуя повсталала як єдина в своїм роді, як єдиний індивідуальний вибух таланту чи генія. Всі мусили б погодитися, що треба було праці цілих століть, довгої школи і традиції, щоб виплекати стиль статуї Аполлона.

Нащастя для грецького мистецтва не репрезентує його єдина статуя Аполлона. Її не оцінюють чужими нормами цінностей. Грецьке мистецтво має добре усвідомлені норми власних своїх цінностей. Щобільше! Грецькі норми цінностей сталися панівними в Європі. Напр. Гете не зміг зрозуміти індійської скульптури тому, що був вихований і привик до грецьких норм цінностей і взорів. (До речі, він знав індійське мистецтво тільки з дуже поганих репродукцій).

На нещастя для «Слова про похід Ігоря» залишилося воно єдиним документом і пам'яткою української героїчної культури і літератури. Його оцінюють чужими нормами цінностей. Кажуть критики, що воно замало «епічне», або занадто «ліричне», занадто перевантажене барокковими прикрасами, штучне, без відповідної епічної конструкції, слабо сюжетне і т. д. Кожний хотів би, щоб «Слово» було подібне до якогось чужого взору, якого позиченими нормами хотів би шановний критик розцінювати цю своєрідну пам'ятку.

Розглядом питання про норми цінностей в мистецтві та власними цінностями «Слова» я займаюся в іншому місці. Тут хочу ствердити, що ніхто не зможе заперечити недоціненого факту, що «Слово» не могло вистрілити так високо і буйно на яловому

степу. »Слово« має свій стиль. Цей стиль є вислідом довгої праці, традиції й культури. Сам автор свідомо нав'язує до старого, добре знаного стилю: »Чи не краще було б, браття, зачати цю пісню старими словами?« Існував який традиційний спосіб зачинати пісню. Сам автор наводить ім'я одного із своїх попередників, великого Бояна. Викликує немов його духа. Вчислює його твори, наводить його слова, його думки і мудрість.

Ці думки впроваджують нас у високу філософію й духову атмосферу нашої героїчної поезії.

»Нікому не минути суду Божого!«

Автор »Слова« розвиває теорію держави як організму. Дає вислів героїчній місії українського народу.

Словом, існувала багата і велика староукраїнська героїчна поезія. Північні билини, деякі місця в літописах, деякі народні думи, — це далекий відблиск і відгомін пропалих світів.

Що сталося з цією літературою?

Які безглузді вандали посміли її знищити?

Ця героїчна поезія і традиція пропали тому, що їх витиснув і знищив християнізм.

Бачимо отже, що українська героїчна література не тільки не зачинається з приходом християнізму, але навпаки, вона з його приходом кінчиться. Тільки завдяки компромісовому становищу автора »Слова« до християнізму збереглася чудом ця єдина пам'ятка, щоб скласти свідоцтво про існування великої літератури, яка пропала.

А скульптура?

Статуя Перуна, виконана з золота й срібла, напевно не була замовлена у Греції.

Це мистецтво пропало. Заступила його візантійщина.

Сьогодні мистці шукають українського стилю в мистецтві.

Шукайте його на дні Дніпра!

Що ж сказати про мудрість народу, про його космогонію, мітологію, теологію, етику і т. д.?

Не зачалася українська культура в 988 р., але пропала.

Зачалася культура чужа.

Прийшов Бог, який каже про себе, що він є »зависний і мстивий« (Мойсей, V. 5. 9). Він наказує знищити вогнем усі святощі народу, всі гаї, жертovníки, святині.

»Збурите дощенту всі місця, на яких служили (своїм Богам) народи, які ви здобудете, на горах високих і на горбках і під кожним зеленим деревом.

І порозвалюєте їх вівтарі і поламаєте їх статуї, спалите теж їх посвячені гаї і образи Богів їх порубаєте і зітрете їх ім'я з цього місця«. (Мойсей, V. 12, 2-3).

Найгірший злочин у законі Мойсея це »служба чужим Богам«. (Мойсей, V. 13. 6-17).

Володимир не знав цього закону, приймаючи його. Він хотів шукати правди на цілому світі.

Але перш за все слід шукати її у власному серці, в душі власного народу, у вірі його предків.

І шукаючи у світі всього, що там найкраще, найвище, найцінніше, не вільно загубити правди власної душі, найглибшої і найсвятішої.

Основної правди свого здійснення і спасення.

Не вільно відректися своїх Богів, як душі своєї.

І так, знайшовши у глибинах народного духа мудрість і правду, треба порівнювати її з мудрістю всього світу і треба збагачувати її тим, що у світі гарне, величаве і святе.

Але який це трудний шлях.

Сміливо протиставити свою мудрість мудрості цілого світу! Збагнути цю мудрість, завоювати її і обняти своєю мудрістю, ще більшою.

Яке величаве завдання і який безсмертнославний шлях Українського Духа!

Володимир Дух Нації не відразу усвідомив собі

цю правду. Треба було тисячолітнього блукання, досвіду, довгої праці в різних втіленнях, щоб знайти правду, таку світлосяйну правду.

Володимир Великий зачав це героїчне шукання.

Здавалося Володимирові, що він вибрав добре. Здавалося, що грецька віра буде служити державі і її величі так сильно пов'язана із величчю держави, як він це бачив у Царгороді. Але чи не підвело його порожнє прагнення слави, а може й політичні плани здобути право до візантійського престолу через одруження з дочкою візантійського царя? Не знав він, що не можна здобути світ чужою правдою. Чужій правді можна тільки служити.

До героїчного шукання найвищих правд він як Дух Нації ще не дозрів був, хоч був величавим Володарем Лицарського Ордену Золотого Стола Володимира. Але відчув він у своєму прагненні все-світньої величі подих свого правдивого призначення. Призначення на основі своєї власної Світотвочої Правди. Він навчиться її у втіленні сірого філософа Григорія Сковороди. Він зрозуміє, що правда власного серця більше варта ніж десять візантійських престолів. Він зрозуміє, що своєю світотворчою правдою завоює десять візантійських престолів.

Після тисячолітнього заблуду в чужій вірі буде об'явлена ця правда цілому народові і він зачне її розуміти.

У втіленні Шевченка він навчиться героїчно здійснювати завдання і кличі Нації-Лицаря Правди і Волі. Він навчиться Віри Живого Духа і Живого Бога.

І врешті . . .

. . . . .

Але є в заблуді Володимира щось величавого, щось такого, що приневолює нас склонити голову навіть перед заблудом.

Це думка, щоб здобути те, що є найцінніше у світі.
Це думка, щоб духом своїм цілий світ обняти. Це
думка, щоб вислухати мудрости всього світу.

Який титанічно сильний мусить бути Дух Нації,
щоб у цьому шуканні самому не розгубитися!

Чи так думав Володимир? Чи така ідея дрімала
непроявлена на дні його душі, як незрима Влада
Духа Нації.

Якою сильною буде його любов до власної світло-
сйної віри предків після... тисячі літ!

Буде величаве воскресення нації в її обновленій
Вірі!

.....

Але ж, хоч як дорого коштував націю заблуд Во-
лодимира, все ж таки по всі часи він залишиться
Великим. Оцим відрухом, оцим наказом Духа, оцим
усвідомленням прагнення творити і здійснювати
велич його нації.

На всі часи залишить він свою любов до своїх
лицарів, величавий міт, довгі віки оспівуваний на-
цією, Міт Ордену Золотого Стола. Міт золотoverхого
Київа, що лицарський і вірний правді сягає по владу
над забріханою і злочинною Візантією.

Чи ще далі! Хто знає засяг світотворчого міту Зо-
лотопрестольного Київа. Хто вимріє увесь чар його
державної величі?

Хто вимріє, а хто здійснить?

Хто здійснить у дійсності Лицарського Ордену?

.....

Переслідувана християнізмом віра народу, а ра-
зом із тим його правдива духовна культура мусили
втікати в партизанку, в ліси і дебри, як перед на-
їздом орди.

Вона збереглася в гушавині народу, на дні фольклору. В його звичаях і обрядах. В останках двоєвіря. З цими народними обрядами і звичаями вела церква нещадну борню. Якщо ця боротьба не вдалася, то це доказ утаєної сили, яка дримає на дні цих обрядів. Сили правдивої української віри.

Ще в XVI-ім столітті пише Вишенський довгі послання проти двоєвіря. Вичислює там цілий календар народніх свят, наказуючи прогнати в болота і нетрі звичаї народу.

Історія цієї борні вимагає знову ж таки окремої праці. Ще в XX-ому столітті, — описує Шекерик-Доників у вступі до видання колядок, — як боролися священники на Гуцульщині з Колядою.

Сьогодні при наявності і під натиском націоналізму боротьба церкви проти народности ущухла. Інший ворог докінчує нігілістичну боротьбу церкви з народними звичаями і обрядами.

Але вони вже увіковічені в наукових дослідках і працях. Вони здійснили своє завдання зберігати українську народність, поки вона пробудиться як велика історіотворча нація.

Слід однак виразно ствердити, що коли народні звичаї й пребагатий український фольклор утрималися продовж тисячі літ, то це сталося всупереч волі і наставленню церкви, яка не змогла їх знищити. Вони виявилися сильніші за неї.

Зрозуміле чому саме вони відіграли таку важливу роль в збереженні окремішности українського народу в часах, коли в церквах говорилися проповіді чужими мовами наїздників чи смертельних наших ворогів.

Коли врешті усвідомимо собі і доцінимо нігілістичний вплив церкви в добі фєвдалізму в напрямі твореня церковного анаціоналізму,

коли зважимо, яку сумну роль відіграла справа православ'я за часів Хмельницького,

коли зважимо, який жажливий розбрат внесла

справа церковних уній з католицизмом, (— Шевченко велить Гонті вбивати рідних синів за те, що вони католики і на те, що б не ширилася зрада! —).

Коли зважимо, що цілий час існує двоєвір'я політичного і релігійного світогляду народу,

коли зважимо врешті, що церква продовж цілого свого існування бореться за захоплення саме політичних впливів і навіть за світську владу в ім'я нігілістичного анаціоналізму,

коли зважимо те все і багато інших мотивів спокійно і безпристрасно, —

тоді справді зрозуміємо, що українська культура з прийняття християнізму не зачалася, але скінчилася.

Що ж, таку помилку зробило більше народів.

Правда, були такі, що зміцнилися ширенням християнізму у великі імперії, а були такі, що були цим ширенням винищені. Але і одні і другі на свій спосіб заплатили за цю помилку. Скорше чи пізніше доведеться їм пробудитися. Деякі вже усвідомили собі конечність шукання власної віри, деякі вже частинно визволилися принаймні від залежності від Риму, центру католицького анаціоналізму і космополітизму. Зокрема багато народів замкнуло дорогу Римові в його спробах завоювати світську владу у їх країнах.

Це питання зашироке, щоб його навітлити в цьому місці. Залишім кожному народові відповідальність за вибраний, чи накинений йому шлях.

Відповідаймо передусім за себе.

. . . . .

А письмо? — питає хтось накінець.

Письмо не є винаходом християнізму. Його знали старовинні народи вже в четвертому тисячелітті перед перед християнською ерою. Письмо це загальний здобуток культури, хоч поодинокі народи і

центри мають тут свої заслуги. Письмо було відоме в Україні і без християнізму і надовго перед християнізмом. Початки письменности в історії світу й мандрівка цього мистецтва є предметом дослідів і теорій. Але ж залишиться безсумнівним, що письма не винайшли християни, ані не стало воно їх монополією, хоч на довгий час було їх монополією навчання грамотности в добу фєвдалізму.

. . . . .

Що ж залишається?

Чужі єпископи, чужа література, чужий дух, тисячелітній заблуд українського духа, безперервна боротьба і знищення української культури, залишається поважний нігілістичний вплив на почуття народної окремішности, залишаються заколоти і церковні спори, залишається безвихідь православ'я, в якій опинилася геніяльна визвольно-державна політика Хмельницького.

З цього останнього факту негативної ролі церкви за часів Хмельницького здає собі справу вже історик Грушевський.

Папа римський присилає посвячений меч польському королеві і пише листи за листами до польської шляхти, щоб воювала вона схизматиків. А патріярх присилає подібний меч Хмельницькому, посвячений на гробі Христв. Щоб замість за окреслену державність і національну волю два народи билися за . . . того самого християнського Бога, а також за перемогу східньої чи західньої церкви.

Знав добре цю справу і Сковорода і Шевченко.

Чи треба цитатів?

. . . . .

А візантійське мистецтво? — ще буде хтось сумніватися.

Невже такий здібний і мистецький народ не ви-
плекав би власного мистецтва, навіть коли б його
перше не мав?

Невже мистецтво нерозривно поєднане із якимось
єдиним релігійним рухом? Невже і візантійське
мистецтво не виростає на геленістичному ґрунті і
орієнталістичних впливах?

Але ж вже Геродот засвідчує, що вже в часах
писаної ним самим історії були в Україні городи із
численними святинями ... з дерева.

Що ж говорити про цілість неперевершеного
грецького мистецтва, яке у своїй суцільності було
пов'язане із їх національною вірою, вірою Гомера і
Гезіода.

Сотні доказів відомі сьогодні з археології, що
мистецтво є таке старе як саме людство. Людина
входить в історію саме як творець мистецтва.

Ціла література існує вже від початку ХІХ-ого
століття, яка доказує велич власного мистецтва і
власної літератури дохристиянської України.

Щобільше! Сьогодні стає добре відомим, що саме
християнізм перервав і знищив цей своєрідний про-
цес української культури.

А все ж уперто і проти самих елементарних основ
науки повторюється фраза, що тільки християнізм
із Візантії приніс в Україну мистецтво і культуру.
Без неї ми мали б бути «дикунами» і «поганцями»,
без уяви про письмо і якунебудь культуру.

І на самого Володимира дивилася прегорда Візан-
тія як на «варвара». Тільки побрязкування мечем
цього «варвара» переконало Візантію у доцільності
вженими його ... із візантійською княжною. З по-
шани до Володимира варто б і цю справу розгляну-
ти в окремій студії.

Отже це брехня про нашу дохристиянську без-
культурність!

. . . . .

Коли зважимо далі найважчу втрату нашої дохристиянської історії, — про яку я згадував на початку, — тоді зрозуміємо в заключенні, що це є втрата найбільша. Нарід без історії є історичним безбатьченком. Він затрачує основу основ своєї національної свідомости. Ми втратили її найважливішу частину.

І врешті втрата самої віри — власної, нашої прастарої віри, виплеканої тисячами літ прапредками для наших прапредків, поглибила оце наше »безбатьченківство« в історії, почуття без власного духового ґрунту, без віри самої нації у своє власне завдання і велич призначення в історії, . . .

Коли зважимо втрату і затрату почуття своєї духової і культурної первородности, . . .

Коли зважимо всі ті втрати, а зокрема наявний факт затрати нашої старовинної героїчної віри і літератури, про яку так виразно засвідчує »Слово«, — а разом із тим затрату героїчної постави супроти життя, оте духове загнuzдання нації, що має своє завершення в її комплексі меншеартости і почутті рабства, що з ним ціле життя боровся пророк Шевченко, Франко і Леся, ... тоді кожна незасліплена людина мусить признати, що балянс християнізму в Україні є не тільки відемний, але нищівний.

Відродження нації не може бути завершене без відродження її власної віри, як виразу її відчуження Бога, як вияву всесвітньої місії української нації, — стати Нацією-Лицарем, нацією творцем нової доби в історії Людства.

. . . . .

Бібліографічна довідка

Перше видання цієї праці появилoся в циклостилєвому виданні журналу »ОРДЕН« ч. 6 1946. ст. 1-9.

